

Gulbaxor NABIYEVA,

Andijon davlat chet tillari instituti
nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasıZAMONAVIY NEMIS TILIDA TO'SIQSIZ KOMMUNIKATSIYANING
DISKURSIV-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy nemis tilida to'siqsiz kommunikatsiyaning diskursiv-pragmatik xususiyatlari tadqiq etiladi. To'siqsizlikning kommunikativ qiymati lisoniy birlikning formal soddaligi bilan emas, balki axborotning adresat tomonidan qabul qilinishi, to'g'ri anglanishi va kommunikativ maqsadga muvofiq qo'llanish imkoniyati bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: to'siqsiz kommunikatsiya, diskurs, pragmatika, adresat, kommunikativ to'siq, tushunarlik, pragmatik samaradorlik.

Annotation. The article examines the discursive-pragmatic features of barrier-free communication in the modern German language. The communicative value of accessibility is determined not by the formal simplicity of the linguistic unit, but by the addressee's ability to receive and correctly understand information, and to apply it in accordance with the communicative goal.

Keywords: barrier-free communication, discourse, pragmatics, addressee, communicative barrier, comprehensibility, pragmatic efficiency.

Аннотация. В статье исследуются дискурсивно-прагматические особенности безбарьерной коммуникации в современном немецком языке. Коммуникативная ценность безбарьерности определяется не формальной простотой языковой единицы, а возможностью восприятия, правильного понимания информации адресатом и её использования в соответствии с коммуникативной целью.

Ключевые слова: безбарьерная коммуникация, дискурс, прагматика, адресат, коммуникативный барьер, понятность, прагматическая эффективность.

Zamonaviy kommunikativ makonda axborotning mavjudligi uning barcha adresatlar uchun bir xil darajada ochiq va tushunarli ekanini anglatmaydi. Matn leksik va grammatik jihatdan me'yoriy tuzilgan bo'lishi mumkin, biroq terminologik murakkablik, sintaktik zichlik, implisit axborotning ko'pligi yoki adresatning bilim darajasi hisobga olinmasligi kommunikativ to'siqni yuzaga keltiradi [1: 2]. Shu sababli to'siqsiz kommunikatsiyani faqat til birliklarini soddalashtirish bilan tenglashtirish uning funksional mohiyatini to'liq ochib bermaydi.

Maqolada to'siqsizlik axborotning turli kommunikativ guruhlar tomonidan teng darajada idrok etilishi, tushunilishi va samarali qo'llanishini ta'minlovchi ko'p komponentli kategoriya sifatida tavsiflangan. Mazkur masala diskursiv nuqtayi nazardan alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bir diskurs uchun maqbul bo'lgan lisoniy yechim boshqa kommunikativ muhitda aynan shu natijani bermasligi mumkin. Huquqiy diskurs aniqlik va normativ mazmunning saqlanishini, ma'muriy diskurs amaliy harakatlarning tushunarli ifodalanishini, ta'limiy diskurs bilimning bosqichma-bosqich o'zlashtirilishini, tibbiy kommunikatsiya axborotning aniq anglanishini, raqamli diskurs esa axborotga tezkor kirish va undan foydalanish imkoniyatini talab qiladi [2: 4]. Shu bois to'siqsizlikning pragmatik qiymati diskursning kommunikativ vazifasi bilan uzviy bog'liq.

Bu jihatdan Vereinfachung va Barrierefreiheit tushunchalarini farqlash muhimdir. Vereinfachung lisoniy murakkablikni kamaytirishga qaratilgan jarayonni anglatadi, Barrierefreiheit kommunikativ jarayonning funksional natijasini ifodalaydi [1: 3]. Shuning uchun soddalashtirilgan har qanday matn avtomatik ravishda to'siqsiz matnga aylanmaydi. Terminologiyani haddan tashqari soddalashtirilishi, masalan, huquqiy yoki ilmiy mazmunning aniqligini pasaytirishi va adresatda noto'g'ri interpretatsiyani yuzaga keltirishi mumkin.

Tadqiqot materiali sifatida zamonaviy nemis tilidagi huquqiy, ma'muriy, ta'limiy, tibbiy hamda raqamli kommunikatsiyaga xos matnlarda qo'llanadigan to'siqsizlikni ta'minlovchi lisoniy vositalar olindi. Materialni tahlil qilishda diskursiv-pragmatik, kontekstual-semantik va funksional tahlil usullaridan foydalanildi. Asosiy e'tibor lisoniy birlikning alohida shakliga emas, balki uning muayyan kommunikativ

vaziyatda adresat uchun qanday funksional natija hosil qilishiga qaratildi [1: 2].

Tahlil natijalari to'siqsiz kommunikatsiyaning pragmatik qiymati avvalo adresat omili bilan belgilanishini ko'rsatdi. Bir xil mazmun turli adresat guruhlariga yo'naltirilganda uning lisoniy shakllanishi ham o'zgaradi. Masalan, huquqiy matnda *Der Antrag ist innerhalb von vier Wochen einzureichen* shakli normativ aniqlikni ta'minlaydi. Biroq huquqiy terminologiyani yetarli darajada egallamagan adresat uchun *Sie müssen den Antrag innerhalb von vier Wochen einreichen* shakli kommunikativ jihatdan qulayroqdir. Ikkinchi variantda mazmun o'zgarmaydi, lekin adresat va bajarilishi lozim bo'lgan harakat o'rtaidagi munosabat eksplisitlashadi.

Bu holatda to'siqsizlik grammatik strukturaning oddiyashtirilishidagina kelib chiqmaydi. Birinchi konstruksiyadagi passiv xarakterli *ist ... einzureichen* shakli ikkinchi konstruksiyada adresatni bevosita ko'rsatuvchi *Sie müssen ... einreichen* strukturasiga o'tadi. Natijada institutsional talab → adresatga yo'naltirilgan ko'rsatma pragmatik siljishi yuz beradi. Axborotning normativ mazmuni saqlanadi, ammo uning kommunikativ bajaruvchisi aniq ifodalanadi [3: 4].

Ta'limiy diskursda mazmunni haddan tashqari qisqartirish emas, murakkab axborotni kognitiv jihatdan boshqariladigan qismlarga ajratish muhim. Masalan, *Photosynthese bezeichnet die Umwandlung von Lichtenergie in chemisch gebundene Energie durch photoautotrophe Organismen* shakli terminologik jihatdan aniq, ammo boshlang'ich adresat uchun yuqori kognitiv yuk hosil qilishi mumkin. *Pflanzen brauchen Licht. Mit Hilfe des Lichts stellen sie Stoffe her, die sie zum Leben brauchen. Dieser Vorgang heißt Photosynthese* shaklida esa tushuncha bosqichma-bosqich ochiladi. Bu yerda ilmiy tushuncha bekor qilinmaydi; aksincha, termin unga olib boruvchi semantik izchillik oxirida kiritiladi. Natijada, **ma'lum axborot → yangi belgi → termin** ketma-ketligi hosil bo'lib

Masalan, *Die Veranstaltung findet nicht statt, da der Referent erkrankt ist* jumlasini *Die Veranstaltung findet nicht statt. Der Referent ist krank* shaklida berish formal jihatdan soddaroqdir. Biroq birinchi variantdagi *da* konnektori sabab munosabatini eksplisit ko'rsatadi, ikkinchi variantda esa ushbu bog'lanishni adresatning o'zi tiklashi kerak. *Die Veranstaltung findet nicht statt. Der Grund ist: Der Referent ist krank* shakli esa sintaktik

soddalikni saqlagan holda sabab-natija munosabatini ham ochiq ifodalaydi. Demak, to'siqsizlikda **formal soddalik va semantik eksplisitlik bir-birini to'ldirishi** zarur.

Bu munosabatni turli diskurslarda quyidagicha umumlashtirish mumkin: huquqiy kommunikatsiyada **tushunish + normativ aniqlik + huquqiy harakat**, ma'muriy kommunikatsiyada **tushunish + ko'rsatmaning aniqligi + amaliy harakat**, ta'limiy kommunikatsiyada **tushunish + mantiqiy bog'lanish + bilimni o'zlashtirish**, tibbiy kommunikatsiyada **tushunish + terminologik aniqlik + axborotdan to'g'ri foydalanish**, raqamli kommunikatsiyada esa **tushunish + navigatsion aniqlik + funksional harakat** munosabati ustuvorlik qiladi.

Tahlil natijalari zamonaviy nemis tilida to'siqsiz kommunikatsiyaning diskursiv-pragmatik xususiyatlari adresat, kommunikativ maqsad va diskurs turining o'zaro munosabati asosida shakllanishini ko'rsatdi. To'siqsizlik matnni formal jihatdan soddalashtirish bilangina emas, balki tushunarliklik,

mazmuniiy aniqlik va pragmatik samaradorlikning uyg'unligi bilan belgilanadi [1: 2].

Huquqiy diskursda normativ aniqlik, ma'muriy diskursda amaliy harakatning tushunarlikligi, ta'limiy diskursda bilimni izchil o'zlashtirish, tibbiy diskursda termin va uning izohi o'rtasidagi muvozanat, raqamli kommunikatsiyada esa axborotni topish va undan foydalanish imkoniyati to'siqsizlikning yetakchi funksional belgilarini tashkil etadi [2: 3].

Nemis tilidagi *Der Antrag ist innerhalb von vier Wochen einzureichen* → *Sie müssen den Antrag innerhalb von vier Wochen einreichen*, *Hypertonie* → *Hypertonie. Das bedeutet, dass Ihr Blutdruck dauerhaft zu hoch ist*, *Weiter* → *Weiter zur Anmeldung* kabi misollar kommunikativ g'ovni kamaytirishda turli lisoniy operatsiyalar talab qilinishini ko'rsatdi. Bunda adresatni eksplisitlashtirish, terminni izohlash, harakatni konkretlashtirish va kommunikativ natijani oldindan ko'rsatish asosiy pragmatik vositalar sifatida namoyon bo'ladi [3: 4].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maaß C. Leichte Sprache. Das Regelbuch. – Berlin: Dudenverlag, 2015.
2. Bredel U., Maaß C. Leichte Sprache. Theoretische Grundlagen. Orientierung für die Praxis. – Berlin: Dudenverlag, 2016.
3. Bock B.M. Leichte Sprache – Kein Regelwerk. – Leipzig: Frank & Timme, 2014.
4. Rink I. Rechtskommunikation und Barrierefreiheit. – Berlin: Frank & Timme, 2020.
5. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache. – Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2001.